

Ключевые слова: творчество, творческое мышление, эмоциональные типы личности.

Olga Krukenytska. THE PROBLEM OF STUDYING EMOTIONAL TYPES OF PERSONALITY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING

In this article the author examines the concept of creative thinking in foreign and national psychology, gives the analyses of the emotional types of creative person. Also examines the correlation between emotional types of personality and forming of creative thinking. Author examines the following types of the character of creative person: demonstrational, psychasthenic, rational, autistic etc.

Keywords: creativity, creative thinking, emotional types of personality, personality types of emotionality.

УДК 159.9

Латуш Н. М. (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В статті представлено теоретичний аналіз психологічних досліджень сприймання та його якісних характеристик. Проаналізовано особливості творчого сприймання та безпосередньо творчого сприймання молодшими школярами соціальної інформації з метою виявлення особливостей її розуміння, ґрунтуючись на системно-стратегіальній організації творчого процесу.

Ключові слова: сприймання, творче сприймання, соціальна інформації, соціальна задача, стратегія.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми творчого сприймання зумовлена необхідністю психологічних знань щодо закономірностей реалізації та розвитку творчого потенціалу особистості. Адже творчий потенціал закладений природно та існує в кожній дитині, а творчість є природною функцією мозку, яка проявляється і реалізується в діяльності залежно від здібностей до тієї чи іншої діяльності. В концепції творчої діяльності, розробленій В. О. Моляко, творчість розглядається як органічна складова цілісного психічного потенціалу суб'єкта, є основою його конструктивної, проектувальної видозмінюючої діяльності у професійних та повсякденних вимірах і має свої форми прояву на різних вікових рівнях.

Сприймання оточуючої дійсності є основною формою взаємодії суб'єкта з навколишнім світом. Сприймання формується і здійснюється в процесі діяльності людини, будучи необхідною умовою її орієнтування в навколишній дійсності і є вищою формою аналітико-синтетичної діяльності мозку. Однією з характеристик сприймання є його вибірковий характер, необхідна умова якого полягає в певному спрямуванні уваги, що, зокрема, є важливим у процесі навчання, в ході якого учню доводиться знайомитися з різними явищами навколишньої дійсності [5]. Рівень розвитку творчої особистості школяра багато в чому залежить від рівня розвитку творчого сприймання. Адже, від того, наскільки адекватно суб'єкт сприймає нову інформацію, тим успішнішим буде результат розв'язання ним творчої задачі.

Об'єкт дослідження – процес сприймання соціальної інформації.

Предмет дослідження – психологічні особливості творчого сприймання молодшими школярами соціальної інформації. Основним завданням нашого дослідження було здійснення аналізу творчого сприймання молодшими школярами соціальної інформації з метою виявлення особливостей її розуміння.

Традиційно сприймання відносять до пізнавальних психічних процесів. В дослідженнях вітчизняних психологів під сприйманням розуміють складний психічний процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності, які впливають в певний момент на органи чуття людини.

Говорячи про психологічні параметри сприймання, наголошують на його визначальній ролі в процесах орієнтації у навколишньому середовищі та адаптації до змін оточуючого середовища. Передумовою перцептивного процесу є якості і утворення особистості: її потреби, наміри, мотиви, відношення, оцінки, досвід, здібності, які в сукупності складають внутрішні умови сприймання (Рубінштейн, 1957).

Основними характеристиками сприймання є залежність від минулого досвіду та конкретних умов діяльності суб'єкта, адже перцептивні дії є вторинними відносно практичних дій, оскільки елементи перцептивного орієнтування, що мають місце в практичній дії, відділяються від неї і стають самостійними перцептивними діями, спеціально спрямованими на розв'язування перцептивних задач. Також важливою характеристикою сприймання є його предметність – співвіднесеність всієї інформації про зовнішній світ, яку отримує суб'єкт за допомогою органів відчуттів, і ця предметність проявляється в формі цілісності, константності та осмисленості перцептивного образу [12, с. 315].

В. А. Барабанщиков зазначає, що сприймання розглядається в двох взаємопов'язаних аспектах: 1) як рух перцептивного аналізу, синтезу, узагальнення та інтерпретації; 2) як становлення самого чуттєвого образу – перцептогенез. Обидва аспекти передбачають єдність операційної та змістовної сторони сприймання, а також внутрішній взаємозв'язок його актів, стадій та фаз. Перцепція включає суб'єкта (установки, емоції, увага, воля), психічні утворення (перцептивний досвід, вміння, навички), якості особистості (перцептивні здібності, властивості характеру, наполегливість) [2].

Бінарна концепція сприймання базується на тому, що образ – не є результатом простого відображення об'єкта, що сприймається, а являє собою синтетичну конструкцію, що складається з двох частин: прообразу (периферійний інформаційний потік) і ко-образу (який формується при активації контексту). Контекст розглядається як комплекс спеціальних систем, які забезпечують здійснення функцій сприймання і впізнавання. Сприймання виступає як взаємодія, коли периферичний (рецепторний інформаційний потік) взаємодіє з центральним (когнітивним). Для здійснення такої взаємодії суб'єкт створює транзитні психічні конструкції, взаємозв'язок яких приводить до формування образу, який в свою чергу також виступає транзитною психічною конструкцією і слугує основою для здійснення подальших впізнавань [3].

З точки зору способу здійснення перцептивна активність являє собою процес розв'язування задач. На відміну від інтелектуальної, перцептивна задача постає і вирішується в безпосередньо-чуттєвому плані. Шуканим є даність суб'єкту необхідних елементів чи якостей дійсності, які впливають на органи чуттів, але які не виділяються чи не помічаються ним. Розв'язання відбувається шляхом переконструювання об'єкта і породження функціонально адекватного образу сприймання [2].

В. О. Моляко розглядає сприймання як цілісний когнітивний процес, в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу, тобто мова йде про сприймання як домінуючу

функцію, яка невідривно пов'язана з іншими психічними функціями. Творче сприймання розуміється саме як процес (та його результат), конструювання суб'єктивно нового образу, який в більш чи менш значній мірі видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності [7, с. 12]. Говорячи про творче сприймання, вчений виділяє два основних варіанти його прояву: це сприймання нового предмета, або знаходження нових елементів, ознак при сприйманні вже відомого; підкреслює, що сприймання будь-якого предмета (об'єкта, явища, іншої людини та т. ін.) – буде творчим, оскільки дана теорія творчості базується на плинності як об'єктивної інформації, яка сприймається, так і на плинності психічних процесів. Дана теорія базується на фундаментальних особливостях адаптаційних можливостей психіки, і як зазначає вчений, що не тільки стратегічні та тактичні, а навіть ситуативні завдання поточної орієнтації вимагають адекватного оцінювання, інтерпретації будь-якої оточуючої інформації. За формою продуктами творчого сприймання будуть образи різної модальності, поняття, які супроводжують впізнавання, оцінювання, інтерпретацію, зрештою розуміння й певне його виокремлення у загальному процесі первинних етапів функціонування системи „суб'єкт – об'єкт”. В. О. Моляко відмічає, що процес сприймання починається з активізації оперативних і глибинних структур, і таке сприймання може бути описане як функціонування ланцюгу „праобраз – прообраз – образ-орієнтир”. Вибір відповідних праобразів, а надалі – прообразів, базується на стратегічних тенденціях аналогізування, комбінування та реконструкції, які можуть трансформуватись у конкретні стратегії не тільки розв'язання перцептивної задачі, але й усієї проблеми, до складу якої ця задача може входити [7, с. 13].

Як свідчать наукові дослідження, сприймання людиною дійсності залежить як від фізіологічних, так і від соціально-історичних умов. Це зумовлює те, що люди з нормальними фізіологічними характеристиками, але які виховані і знаходяться в різному соціальному середовищі можуть по-різному сприймати предмети зовнішнього світу, тобто мати відмінні соціально-психологічні особливості сприймання. До них належать: особливості відчуттів, особливості асоціативної і умовної значимості матеріалу, що сприймається, особливості вибіркового характеру сприймання суб'єктом предметів зовнішнього світу [11].

Формування досвіду і його реалізація – це соціально-психологічний процес, який складається з трьох основних етапів: 1) перетворення зовнішнього впливу у факт свідомості; 2) збереження і акумуляція перетвореного зовнішнього впливу у свідомості; 3) перетворення досвіду особистості в дію, тобто екстеріоризація досвіду [11].

Під соціальною перцепцією дослідники розуміють цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів, до яких відносяться інші люди, групи, різні соціальні спільноти. Було доведено, що сприймання соціальних об'єктів має специфічні риси, які якісно відрізняються від сприймання предметів матеріального світу. Перш за все, зазначається, що соціальний об'єкт (той, кого сприймають), чи то одна людина, чи група людей, не є пасивним по відношенню до суб'єкта сприймання, а намагається викликати в нього позитивне враження про себе. Також показано, що сприймання супроводжується змістовною і оціночною характеристикою об'єкта сприймання.

Соціальна перцепція розуміється як складний комплекс явищ і процесів, які забезпечують орієнтацію індивіда у зовнішньому середовищі і забез-

печують для нього стан готовності до дії. Цей комплекс включає як перцептивні процеси обробки інформації, яка поступає від органів чуттів, так і мислительні, когнітивні процеси. Соціальна перцепція – це важливий психологічний процес, який відповідає за здійснення людиною певної соціальної поведінки. Він включає в себе сприймання зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію і прогнозування на цій підставі її поведінки, забезпечує взаємодію людей і у багатьох випадках визначає її характер, бо поведінка людини, що виникла в результаті процесів сприймання й інтерпретації, слугує початком перцептивних процесів для її партнера.

Термін соціальне сприймання було введено американським психологом Джеромом Брунером в середині минулого століття.

Досвід соціальної позиції набувається індивідом при взаємодії з конкретним соціокультурним суспільством, яке, з одного боку, представлене для індивіда групою безпосереднього контакту, а з іншого – більш широким контекстом культури (соціально-територіальної, соціально-професійної, етнічної і т.п.). Завдяки взаємодії з референтною групою індивід набуває досвіду і засвоює набір перцептивних категорій. Тобто, становлення людини, здатної жити серед людей, відбувається на конкретному соціокультурному просторі, в соціокультурному середовищі. Саме через практичний досвід і засвоєння правил культури групового життя формується поведінкова установка і емоційні реакції, знання певних обрядів і символів, ціннісних пріоритетів і інтересів і т.п.

Дослідження в рамках соціальної перцепції зосереджуються зокрема навколо таких проблем:

- особливості суб'єкта і об'єкта сприймання;
- вікова, статева, професійна специфічність соціальної перцепції;
- механізми соціального сприймання (міжособистісні і міжгрупові),
- своєрідність міжособистісного сприймання і розуміння людьми один одного; структурна типологія міжособистісного і міжгрупового сприймання,
- точність і адекватність сприймання соціальних об'єктів,
- закономірності і ефекти міжгрупового сприйняття,
- закономірності формування першого враження,
- вплив на процеси соціального пізнання минулого досвіду, характеру стосунків, самооцінки, особистісних якостей індивідів, які спілкуються між собою.

Психологічно взаємовідносини людини в розвиненому вигляді являють собою інтегральну систему вибіркового свідомого зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, що витікає з усієї історії її розвитку і яка внутрішньо визначає її дії та переживання.

Враховуючи значну роль індивідуального досвіду щодо розвитку діяльності людини, необхідно підкреслити в той же час, що відносини людини обумовлені і суспільно-історичним досвідом, який є основою багатого внутрішнього світу. Як відомо, дії і переживання людини визначаються не безпосередніми зовнішніми впливами, але їх накопиченим узагальненням у внутрішньому світі, яке являє собою систему відношень людини, що визначає опосередкований характер її реакцій на вплив зовнішнього світу і її зовнішньо ініціативну і самостійну поведінку [8].

На всякому рівні і при наявності різної складності поведінки особистості існує взаємозалежність між: а) інформацією про людей і міжособистісними стосунками; б) комунікацією і саморегуляцією вчинків людини в процесі спілкування; в) перетвореннями внутрішнього світу самої особистості.

Складний і довготривалий характер активності суб'єкта є показником наявності не тільки пристосованих до окремих ситуацій тактик поведінки, але і стратегії досягнення завдяки цим тактикам далеких цілей, загальних ідей і принципів світогляду. Саме стратегічна організація поведінки включає інтелект і волю в структуру особистості, поєднуючи їх з потребами, інтересами, всією мотивацією поведінки особистості [1].

В процесі спілкування як взаємодії людини з іншими людьми відбувається взаємний обмін діяльностями, їх способами та результатами, уявленнями, ідеями, установками, інтересами, почуттями та ін. Спілкування і психіка внутрішньо пов'язані. В актах спілкування відбувається, так би мовити, презентація внутрішнього світу суб'єкта іншим суб'єктам і разом з тим сам цей акт передбачає наявність такого внутрішнього світу.

Категорія спілкування охоплює певний клас відносин, а саме відношення «суб'єкт – об'єкти». В ході аналізу цих відношень розкриваються не просто дії того чи іншого суб'єкта чи вплив одного суб'єкта на іншого, але й процес їх взаємодії, в якому проявляється взаємодія (чи протидія), згода (чи протиріччя), співчуття (чи байдужість) і т.п. Вся система безпосередніх і опосередкованих форм спілкування, в які прямо чи опосередковано включається індивід, впливає на його психічний розвиток. З точки зору розвитку особистості, з одного боку, особистість залучається до життя суспільства, засвоює досвід, накопичений людством, з іншого – формується її своєрідність.

Виділяють наступні функції спілкування в житті особистості: інформаційно-комунікативна (передача – прийом інформації); регулятивно-комунікативна (регуляція поведінки, діяльності); афективно-комунікативна (емоційна сфера особистості). Також виокремлюють такі функції спілкування, як організація сумісної діяльності; пізнання людьми один одного; формування і розвиток міжособистісних відносин [6].

Пізнання і взаємний вплив людей один на одного – обов'язковий елемент всякої сумісної діяльності, навіть якщо її метою не є безпосереднє вирішення задач виховання. Від того, як люди відображають і інтерпретують вигляд і поведінку і оцінюють можливості один одного, багато в чому залежить характер взаємодії і результати, до яких вони приходять в ході співпраці.

В процесі спілкування досягається взаєморозуміння, прогнозування поведінки один одного в тих чи інших обставинах чи навпаки, виникають конфлікти і моральні протиріччя, проявляється нездатність передбачити поведінку партнера по спілкуванню. Досягнення позитивного результату у спілкуванні, як правило, пов'язано з адекватним чуттєвим відображенням один одного суб'єктами спілкування, накопиченням і правильним узагальненням ними інформації щодо один одного і навпаки.

Інформація, яка поступає в процесі взаємодії людей до кожного із її учасників, складається по-перше, з тих сигналів, які людина в ході співпраці отримує безпосередньо про інших учасників, по-друге, до її складу входить інформація, яку вона також черпає про себе, по-третє, учасник взаємодії постійно отримує інформацію щодо зовнішніх для всіх учасників діяльності умов, в яких розгортається співпраця, по-четверте, він інформується про загальні підсумки діяльності.

Аналіз показує, що ознаки-сигнали, з яких складається зовнішній вигляд і поведінка людини, можуть мати для інших людей інформаційне значення і виконувати регулятивну чи прагматичну функцію. Змістовна наповненість сигналізації про іншу людину може зростати в процесі співпраці, проте вона може не використовуватись при організації взаємодії з цією людиною певний час, або ж не використовуватись взагалі. Широта охоплення спектру сигналів інформації, що поступають від іншої людини, відгук на один із них і повне чи часткове ігнорування інших залежать не тільки від об'єктивного значення цих сигналів для результатів співпраці, але і від їх суб'єктивного значення, яке може не співпадати з об'єктивним.

Значимість сигналу, тобто суб'єктивне відношення людини до інформації, що поступає, впливає також і на швидкість переробки отримуваної інформації в процесі взаємодії з іншою людиною. Завдяки дії механізму зворотного зв'язку людина на основі досягнутого в ході взаємодії з іншими людьми результату може коригувати свою подальшу поведінку, замінюючи використані способи впливу новими.

Добре функціонуючий зворотній зв'язок виступає однією з необхідних умов успішної роботи керівника, вихователя, вчителя. Неналагодженість його чи зневажливе до нього ставлення зумовлює суб'єкта діяльності до дій наосліп, тому що відсутність зворотного зв'язку фактично означає відрив від дійсності. Коли внаслідок якихось причин механізм зворотного зв'язку починає «давати збій», людина, взаємодіючи з іншими людьми, не фіксує всіх їх дій, відображає їх вибірково, випадково, поза їх зв'язком, неправильно інтерпретує і відповідно неадекватно на них відповідає, взаємодія порушується [4].

Вченими вказується на необхідність виокремлення в структурі міжособистісної взаємодії трьох складових і взаємопов'язаних компоненти: практичний, афективний, гностичний (А. А. Бодальов); поведінковий, афективний, когнітивний (Я. Л. Коломинський); регулятивний, афективний, інформаційний (Б. Ф. Ломов). *Поведінковий компонент* включає все те, що людина може спостерігати в іншій людині (діяльність, вчинки, жестикуляція, мова і т.п.). *Афективний компонент* включає все те, що пов'язане зі станом особистості (переживання різної інтенсивності, зокрема можуть бути як прихованими, так і легко спостерігатися в моториці та вегетативних проявах). *Гностичний* (когнітивний, інформаційний) *компонент*, який загалом можна означити як усвідомлення суб'єктом об'єкта. Говорячи про взаємодію людини з людиною – це процеси сприймання та розуміння.

В соціальній психології розрізняють декілька видів міжособистісної взаємодії: взаєморозуміння, взаємовплив, взаємні дії, взаємовідносини, міжособистісне спілкування. Важливим та цікавим феноменом взаємодії людини з людиною є емпатія. Розрізняють наступні види емпатії: взаєморозуміння, співпереживання, співучасть. В дієвій емпатії переважає практичний компонент, коли особистість не тільки розуміє стан іншої людини, але й діє, надає активну підтримку. Як свідчать дослідження (Обозов), особистість з високим емпатійним реагуванням не тільки суб'єктивно вище оцінюють партнерів, але й більше їм допомагають. Отриманий результат демонструє близькість феноменів емоційної (співпереживання, співчуття) і дієвої емпатії (сприяння, допомога). Емпатія як здатність сприйняття внутрішнього світу іншої людини дозволяє отримати якомога повнішу інформацію, необхідну для прийняття адекватного рішення щодо побудови стратегії ставлення до неї і зокрема, емоційного [10].

В соціальній психології проводились дослідження, присвячені вивченню властивостей суб'єкта, які впливають на адекватність сприймання. Досліджувались такі якості як стать, вік, професія, особистісні особливості, самооцінка, установки тощо. Зокрема, є спостереження відносно деяких вікових особливостей розвитку соціально-перцептивних процесів. Так, у дітей спочатку формується здатність до розпізнавання експресії обличчя за мімікою, потім – за жестами, а уміння інтерпретувати почуття через особливості відносин формується лише у підлітковому віці. Для дошкільнят важливу роль в процесах сприймання відіграє оформлення вигляду. Для молодшого шкільного віку (початок молодшого шкільного віку) характерним є недиференційованість сприймання. Через це дитина іноді плутає схожі за написанням букви, цифри (наприклад, цифри 6, 9). Хоча діти даного віку можуть цілеспрямовано розглядати предмети і малюнки, ними виділяються, як і в дошкільному віці, найбільш яскраві якості – в основному колір, форма і величина.

Для того, щоб учень більш тонко аналізував якості об'єктів, варто проводити спеціальну роботу щодо спостережливості. Якщо для дошкільників характерним є аналізуюче сприймання, то під кінець молодшого шкільного віку проявляється синтезуюче сприймання. Розвиток інтелекту сприяє вмінню встановлювати зв'язки між елементами того, що сприймається. Це легко простежується при описі дітьми картини. Внаслідок вдосконалення спостережливості сприймання стає більш цілеспрямованим процесом.

В шкільному віці дитина формує власну тактику налагодження соціальних відносин, засвоює соціальні вміння щодо побудови стосунків з іншими, з якими сама і соціально «зростає». Соціальне проектування розглядається як вироблення особистістю власної конструктивної стратегії взаємодії з іншими людьми в конкретній соціальній ситуації. З одного боку здатність до соціального проектування передбачає наявність певних «базових» якостей особистості, а з іншого – ця здатність є наслідком активної участі людини в різних видах соціальної діяльності, де доводиться розв'язувати певні задачі. При розв'язуванні таких задач суб'єкту необхідно проаналізувати ситуацію, визначити детермінанти її виникнення, підібрати методи ефективного реагування на різного роду впливи і передбачити хід розвитку подій. Отже, необхідна активізація творчого мислення з метою накопичення і трансформації отриманих вражень. За умов адекватного сприйняття і розуміння відносин, що складаються, учні вибудовують своє спостереження за розвитком ситуації, визначають міру своєї включеності (чи невключеності) в неї та конкретну свою позицію (активну, нейтральну, пасивну). Відповідно до позиції, яку займає учень, проявляється його тип діяльності: активно-творчий, нейтрально-виконавський, пасивно-очікуваний.

Характер соціальної поведінки тісно пов'язаний з особливостями стилю мислення суб'єкта. Стиль мислення кожної конкретної людини залежить від особливостей інтелекту, стилю навчання і виховання в ранньому дитинстві, характеру трудової і суспільної діяльності, норм культури і т. ін. Творче мислення формується лише в процесі і під впливом самостійної, вільної від надмірного контролю і опіки діяльності, перш за все трудової і учбової і передбачає наявність декількох варіантів, між якими можна і необхідно зробити вибір. Саме це повинно стояти в основі виховання. Надзвичайна опіка з боку батьків, вчителів обмежує можливості дитини, тим самим обмежуючи самостійність в прийнятті рішення, внаслідок якого вона (дитина) сама повинна нести відповідальність. Важливу роль при цьому вчені відводять грі, адже гра

– це школа самостійності, школа уміння робити вибір, школа визначення і розвитку своїх можливостей, і одночасно – реалізація можливостей.

Як зазначає Г. С. Полякова, за умов, коли учень стикається з новою соціальною ситуацією, можна говорити про творчу задачу соціально-психологічного характеру. Складовими такої задачі виступають дії (соціальні вміння) щодо налагодження оптимальних соціальних контактів з партнером по спілкуванню. В процесі налагодження (конструювання нових зв'язків, відносин) виникає необхідність використання певних поведінкових реакцій, адекватних щодо відносин, що склалися з партнером по спілкуванню, і стратегічно вибудувати ефективні засоби досягнення успішного рішення (згоди, співпраці, дружніх стосунків) [10].

При наявності соціального досвіду, за умов широкого спектру соціальних умінь особистість без особливих емоційних перевантажень вирішує для себе позитивно багато соціальних ситуацій і відчуває соціальне благополуччя.

В процесі взаємодії вчителя і учня важливе значення має розуміння. Категорія «розуміння» відноситься до понять, які відображають сутність людського буття. Все життя людини пов'язане з розумінням тих чи інших знаків, слів, жестів інших людей, творів мистецтва і літератури, різних текстів і врешті-решт – розумінням іншої людини. Співбесідники намагаються зрозуміти один одного, перш ніж об'єднати зусилля у вирішенні якоїсь життєвої задачі. Вчитель намагається зрозуміти учня, щоб допомогти йому, підтримати в складних для дитини ситуаціях.

Взаємодія як сумісна діяльність вихователя і вихованця неможливі без взаєморозуміння, мовної комунікації, вчинків, намірів, без усвідомлення кожним суб'єктом іншого як цілості, людини, особистості. Індивідуальнісна орієнтація процесу взаємодії суб'єктів виховного процесу, врахування унікальності, неповторності кожного, виникнення поля спільних інтересів і цінностей можливе тільки за умов взаєморозуміння.

В умовах шкільного життя учні постійно отримують нову інформацію. Вчитель при подачі учбового матеріалу завжди повинен враховувати можливість свого впливу на того, хто отримує дану інформацію. Ступінь цього впливу буде вищим в тому випадку, коли присутнє: перевищення емоційності звернення до отримувача повідомлення над раціональним (логічним компонентом); потрібно намагатись знайти новий ракурс бачення соціальної проблеми; важливий і значущий матеріал бажано розмішувати на початку чи в кінці свого повідомлення; використання при подачі інформації маловідомих фактів, аргументів, цифр; намагатись першим донести свою точку зору до групи (до партнера по спілкуванню) і, визначивши опонентів, сформулювати до неї своє позитивне відношення; необхідно не просто критикувати точку зору іншого, але й порівнювати можливі аргументи на користь обох точок зору. У всіх цих випадках необхідним є вміння презентувати себе в процесі ділового педагогічного спілкування, і в той же час викликати в учнів відчуття довіри, постати в ролі людини, яка повністю поділяє основну мету, надії, очікування з усіма, з ким вступає в міжособистісну взаємодію [10].

У своїй роботі ми досліджували особливості творчого сприймання молодших школярів на матеріалі соціальної інформації, з'ясувати специфіку його прояву. В основу нашого дослідження було покладено припущення, що прояви творчого сприймання соціальної інформації опосередковуються функціонуванням певних мисленнєвих стратегіальних тенденцій у процесі соціальної взаємодії, при розв'язуванні молодшими школярами творчих задач соціального характеру.

Нами було підібрано серію творчих завдань, спрямованих на розкриття специфіки стратегій творчого сприймання молодших школярів соціальної інформації. Зокрема, творчі завдання на аналіз та знаходження рішення (конструювання) певних соціальних ситуацій, а саме підібрана серія притч та серія завдань, де досліджуванні самостійно доконструюють соціальну задачу і пропонують свій варіант її рішення.

Досліджувались учні 3-х класів (учні 3-х класів гімназії № 33 м. Києва).

Характеристика проявів творчого сприймання у дітей зазначеної вікової групи досліджено у процесі інтерпретації соціальної інформації та формування задуму розв'язування задач соціального характеру; проаналізовано особливості його проявів у вигляді умінь комбінувати, аналогізувати, реконструювати. Нами виявлено такі критерії проявів творчого сприймання у дітей, як оригінальність (за показниками частоти відповіді стосовно групи, неординарні задуми); змістова наповненість (показники: простота – складність, деструктивність – конструктивність).

З'ясовано, що діти молодшого шкільного віку в процесі інтерпретації та формування задуму розв'язання соціальних задач застосовують творчі мисленнєві стратегіальні тенденції аналогізування, комбінування, реконструювання, які супроводжують весь процес розв'язання. Встановлено, що мисленнєві стратегіальні тенденції хоча й мають різні прояви у дітей даного віку, але в більшості випадків на етапі реалізації задуму домінує використання стратегіальної тенденції аналогізування.

В загальних рисах отримані дані підтверджують наше припущення про те, що особливості творчого сприймання молодших школярів соціальної інформації, залежать від стратегіальної спрямованості мислення, котре обумовлено різними підходами в інтерпретації інформації та розробці задуму, які в свою чергу пов'язані з індивідуальними особливостями мислення – домінуючою стратегіальною тенденцією. Оскільки процес творчого сприймання дітей щільно пов'язаний зі спрямованістю на актуалізацію внутрішніх ресурсів людини, які, в свою чергу поєднані з загальною творчою спрямованістю та потенційними творчими можливостями особистості, дослідження особливостей творчого сприймання як показника проявів творчого потенціалу особистості, видається нам актуальною справою, що зумовлена самою динамікою комплексного дослідження питань психології творчості, набуваючи особливої ваги в руслі подальшого творчого розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Соціальна перцепція в психологічному значенні дозволяє описати процес сприймання, маючи на увазі і характеристики соціального суб'єкта, і соціального об'єкта перцепції, специфіку самого процесу і його результату. Важливими особливостями протікання процесу соціальної перцепції є ефекти міжособистісного сприймання, оцінки і характер розуміння соціальними суб'єктами соціальних об'єктів. Соціальна інформація – сукупність знань, відомостей, даних і повідомлень, які формуються і відтворюються в суспільстві і використовуються індивідами, групами, організаціями, різними соціальними інститутами для регулювання соціальної взаємодії, суспільних відносин і процесів.

Особливості творчого сприймання молодших школярів соціальної інформації залежать від стратегіальної спрямованості мислення, котре обумовлене різними підходами в інтерпретації інформації та розробці задуму, які в свою чергу пов'язані з індивідуальними особливостями мислення – домінуючою стратегіальною тенденцією.

Враховуючи всі вище сказані положення, можна зазначити, що проблема сприймання є важливою проблемою психології, адже життєдіяльність людини відбувається в умовах, які весь час змінюються і це в свою чергу вимагає від особистості адекватного оцінювання ситуації і відповідно ефективного розв'язання виникаючих проблем. Дослідження творчого сприймання особистості є актуальним у сучасній психологічній науці, мають велике теоретичне та практичне значення. Безпосередньо дані розробки є перспективними та можуть слугуватиме основою у подальших, більш ґрунтовних вивченнях питань як загальної психології, так психології творчості зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б. Г.* Социальные ситуации развития личности и ее статус / Б. Г. Ананьев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение, 1987. – С.134-140.
2. *Барабанщиков В. А.* Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса / В. А. Барабанщиков. – М.: Когито-Центр; Высшая школа психологии, 2006. – 240 с.
3. *Бехтель Э. Е.* Контекстуальное опознание / Э. Е. Бехтель, А. С. Бехтель. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.
4. *Бодалев А. А.* Восприятие человека человеком / А. А. Бодалев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского – М.: Просвещение. – С. 117-123.
5. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа 1989. – 608 с.
6. *Ломов Б. Ф.* Проблема общения в психологии / Б. Ф. Ломов // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение. – С.108-117.
7. *Моляко В. О.* Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В. О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.1. – Житомир, 2008. – С. 7-14.
8. *Мясищев В. Н.* Проблема отношений человека и ее место в психологии / В. Н. Мясищев // Хрестоматия по психологии / Под.ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение. – С.146-152.
9. *Обозов Н. Н.* О трехкомпонентной структуре межличностного взаимодействия // Психология межличностного познания / Под ред. А. А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1981. – 224. – С.80-92.
10. *Полякова А. С.* Проблема восприятия информации личностью в свете современного подхода к ее изучению в психологии / А. С. Полякова // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості.: Зб. наук. пр. / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип.4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С. 235-244.
11. *Социальная психология. Краткий очерк / Под общ.ред. Г. П. Предвечного, Ю. А. Шерковина.* – М., Политиздат, 1975. – 319 с.
12. *Третьяк Т. М.* До питання про творче сприймання інформації / Т. М. Третьяк// Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 6. – Житомир, 2009. – С. 312-318.

Латыш Н. М. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВОСПРИЯТИЯ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье представлен теоретический анализ психологических исследований восприятия и его качественных характеристик. Проанализированы особенности творческого восприятия и непосредственно творческого восприятия младшими школьниками социальной информации с целью определения особенностей ее понимания, основываясь на системно-стратегической организации творческого процесса.

Ключевые слова: *восприятие, творческое восприятие, социальная информация, социальная задача, стратегия.*

Latysh N. M. PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF SOCIAL INFORMATION PERCEPTION BY JUNIOR PUPILS

Article presents theoretical analysis of psychological researches of perception and its descriptive adjectives. Peculiarities of creative perception and peculiarly social information creative perception by junior pupils are analyzed in order to define features of its understanding, grounding on system-strategic organization of creative thinking.

Keywords: perception, creative perception, social information, social task, strategy.

УДК 159.923:111.12

Легун О. М. (м. Київ)

СЕНС ЖИТТЯ З ПОГЛЯДУ РАДЯНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Статтю присвячено аналізу поняття сенс життя з точки зору радянської, російської та вітчизняної психології. Вивчення закономірностей розвитку внутрішнього світу людини є важливим і складним завданням психологічної науки, а зміст поняття сенсу життя недостатньо чітко сформульованим. Сенс життя, ціннісні орієнтації особистості впливають на вибір життєвих стратегій в процесі здійснення самореалізації.

Ключові слова: сенс, сенсотворення, сенсожиттєві стратегії.

Постановка проблеми. Природа людського буття така, що людина має присвятити своє життя чомусь величному чи скромному, яскравій долі чи тихому побуту, але вона має відчувати свою потрібність іншим і бути задоволеною своїм життям. З одного боку, людина проживає своє життя і для себе, а з іншого, якщо воно не буде підпорядковуватись чомусь вищому, більшому, загальнолюдському, масштаби і відчуття повноти життя зменшаться, людина втратить сенс свого існування. Тільки через приєднання до загальної історії, культури, світу виникає відчуття своєї потрібності, причетності до важливого, безкінечного, мудрого.

Мета статті – знайти визначення поняття сенс життя з точки зору радянської, російської та вітчизняної психології.

Завдання – проаналізувати схожі та спірні моменти у дослідженнях радянських, російських та вітчизняних психологів.

Проаналізуємо погляди радянських і сучасних російських та українських психологів на пошук свого самовизначення, сенсу життя.

Аналіз поняття показує, що сенс життя – не просто певна ціль, ідея, переконання, це особливе психічне утворення, яке має свій зміст і структуру. У зв'язку з цим, розглянемо з етимологічного погляду слово «сенс». Це, поперше, значення, по-друге, розумна підстава, доцільність, мета. [9, с. 520] Вживаючи його, мають на увазі дві категорії: перша – сутність, головне, основне у певному предметі, друга – особистісна значущість для людини цієї сутності, головного, основного. Як бачимо, існує принаймні два рівні сприйняття сенсу життя.

Поняття самовизначення, власного життєвого шляху, його сенсу знаходимо в роботах Л.С. Виготського. Основну ідею можна окреслити так: фундаментом людської психіки є здатність до перетворення власної поведінки: „... суб'єкт у своїх діях, актах своєї творчої діяльності не лише знаходить себе, а й проявляє, він у них самотвориться і самовизначається. Тому, тим, що він робить, можна визначити те, чим він є; спрямовуючи його діяльність, можна спрямовувати і формувати його самого” [4, с. 368].